

**КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ – НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НОВАТОРСЬКОГО ТИПУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XVII – КІНЦЯ XVIII ст.**

Політична ситуація, яка склалася в Україні у другій половині XVII – кінці XVIII ст., обумовила зміни і в освіті. Починаючи з 50-х років XVII ст. освіта стала невід’ємною частиною життя українського народу. Поширювалася грамотність, розвивалася мережа початкової, середньої та вищої освіти. Тому наступне XVIII ст. увійшло в історію педагогічної науки як століття Просвіти, яке, за висловом С.Т. Золотухіної, з одного боку, «здійснило благодію вплив на розвиток педагогічної науки і освіти в Україні. Цей період характеризується виникненням цілого ряду шкільних проектів, у яких знайшли відображення як прогресивні ідеї, так і положення, які підтримувалися офіційними колами» [18, 37]. З іншого боку, засилля політики російського царизму не могло не позначитися на розвитку освіти і педагогічної думки. Така політична ситуація призвела до відтоку українських учених, педагогів у Росію та інші сусідні держави (Білорусь, Молдову) для створення мережі освітніх закладів (від елементарної початкової до вищої освіти). Внаслідок цього українська національна школа почала занепадати, а прогресивні діячі освіти переслідувалися.

З огляду на досліджувану проблему, варто зазначити, що виразні риси періоду другої половини XVII – кінця XVIII ст. чітко виявилися у діяльності навчально-виховного закладу новаторського типу на той час – Київської колегії, а пізніше Академії.

Різних аспектів проблеми розвитку, становлення та функціонування Києво-Могилянської академії торкалися В. Горський, Е. Дніпров, С. Гончаренко, С. Золотухіна, Н. Калиниченко, Г. Корнєтов, Г. Коротич, О. Кошелєва, О. Любар, В. Микитась, Б. Митюров, В. Нічик, М. Петров, С. Сірополко, З. Хижняк, М. Ярмаченко та ін.

Незважаючи на численні наукові розвідки, які безпосередньо чи опосередковано торкаються означеної проблеми, майже не дослідженими залишаються педагогічні основи функціонування Києво-Могилянської академії як навчального закладу новаторського типу.

Мета публікації полягає в обґрунтуванні формування навчально-виховного середовища, організації та особливостей навчального процесу, впровадження різних методів навчання у педагогічний процес Києво-Могилянської академії та їх результативність.

З другої половини XVII ст. в Україні поширюється Просвітництво, яке «зароджувалося як синтез гуманізму та реформації, як антифеодальна ідеологія» [9, 50]. Домінантними в ідеології Просвітництва були ідеї поширення освіти, добра і справедливості, популяризації наукових знань і культури серед широких мас населення, боротьба проти релігійного догматизму і схоластичних методів мислення, світського характеру освіти та суспільного життя. На думку

просвітників, ці ідеї стали рушієм суспільного прогресу. Тому можна стверджувати, що саме Просвітництво дало поштовх розвитку концепції освіченого абсолютизму.

Ідеями раннього просвітництва пронизані твори М. Козачинського (1699-1755 рр.), Г. Кониського (1717-1795 рр.), Т. Прокоповича (1677-1736 рр.) та інших діячів Київської академії. Найяскравішим представником їх був, безперечно, Г. Сковорода.

Названі імена свідчать про те, що ідеї Просвітництва набували поширення у Києво-Могилянській академії, заснованій у статусі колегії митрополитом Петром Могилою у 1632 р., шляхом злиття Київської братської (1615 р.) та лаврської (1631 р.) шкіл. У 1701 р. за царським указом колегія отримала титул і права академії і в такому статусі проіснувала до 1817 р., часу реорганізації її в духовну семінарію. Це був перший вищий навчальний заклад (у сучасному розумінні) та визначний освітній і культурний центр новаторського типу не тільки України, але й східнослов'янського світу в цілому. Освіта, яку здобували вихованці в Академії, прирівнювалася до європейського рівня, тому що викладання у ній велося на високому науково-методичному рівні, адже майже всі видатні професори Академії здобували освіту в західноєвропейських університетах [9, 51]. Вони навчалися у Польщі, Франції, Італії, Англії, Німеччині, Угорщині та ін. країнах. Сама ж академія підтримувала тісні наукові зв'язки з просвітительськими центрами – Краковом, Галле, Магдебургом, Константинополем.

У роки козацько-польської війни (1648-1657 рр.) кількість студентів в академії, особливо старших класів, значно зменшилася, але навчальна діяльність все ж таки у ній продовжувалася. Дослідник організації навчально-виховного процесу, якісного і кількісного складу викладачів та студентів Академії тих часів М. Микитась зазначає, що «на початку війни в колегіумі вчилися такі згодом відомі особи, як Симон Ситнякович, знаний під іменем Симеон Полоцький, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивилівський, Тимофій Топоров та інші, які покінчили курс науки в колегіумі» [12, 103]. Ректорами у цей період були Інокентій Гізель (1645-1650 рр.) та Лазар Баранович (1651-1657 рр.). Контингент студентів у воєнні роки коливався від 400 до 2000 осіб. За даними М. Микитася, «найменше їх було у 1651-1656 роках. Особливо, помітне відродження колегіуму припадає на 1665-1673 роки – період ректорства Варлаама Ясинського» [12, 103].

Значний внесок у розвиток колегіуму за час свого перебування на посаді ректора зробив Іоаникій Галятовський. На його долю випало відбудовувати колегіум після руїн, зводити нові монастирські училищні будови, відкривати нові класи. У 1665-1666 н.р. у них він читає курс риторики за авторською програмою. Його праця «Наука, або спосіб складання казань» увійшла у педагогічну науку як перший підручник з риторики, який користувався широкою популярністю не тільки в Україні, але й в інших сусідніх державах, особливо в Росії. Але, на жаль, у 1665 р. колегіум знову зазнав спустошення, а Іоаникій Галятовський змушений був покинути Київ, хоча зберігав почесне звання ректора колегіуму та ігумена Києво-братського монастиря до 1669 р.

Обов'язки ректора академії у цей час виконував Варлаам Ясинський [17, 47], який, за словами М. Микитася, «активно відбудовував свою альма-матір та вже на початку 1666 року розпочав у ній навчальний процес у малолюдних класах «малого Закхею»» [12, 104].

Суспільно-політичні події внесли корективи у діяльність колегіуму. У 1686 р., відповідно до трактату з Польщею, Київ відійшов до складу Росії. Ця подія у життєдіяльності колегіуму позначилася двояко. У матеріальному плані колегіум зазнав значних втрат, адже був позбавлений земельних маєтків, але разом з тим отримав і певні вигоди. Запроваджений у ньому курс богослов'я у подальшому дав можливість здобути статус академії і, відповідно, отримати офіційний статус вищого навчального закладу [12, 104]. Це було узаконено жалуваною грамотою від 11 січня 1694 р. з поверненням майна та всіх пільг, які були визначені ще Петром Могилою. За своєю суттю колегіум був уже фактично академією, хоча титул і права Академії він отримав згідно з Указом Петра I від 26 вересня 1701 р. Такий статус прирівнює його до «західноєвропейських вищих шкіл, передусім польської і литовської академії» [12, 147].

Києво-Могилянська академія не поступалася тогочасній Краківській, Віленській, Замоїській та іншим академіям, а іноді і перевищувала їх за постановкою навчального процесу [12, 148]. На думку російських дослідників (Е. Днепров, О. Кошелева, Г. Корнетов, 1989), приналежність Київської колегії до рангу вищих навчальних закладів не викликала сумнівів. Про це свідчить і той факт, що в «Описі України» французький інженер і картограф, автор історико-географічних праць Боплан зазначав про високу освіченість українського народу та існування в Києві «університету чи академії» [16, 273]. Навчання у ній носило загальноосвітній характер. Із стін академії виходили високоосвічені люди.

У першій половині XVIII ст. загальних програм академічного курсу не було, був тільки поділ на класи – ординарні та екстраординарні. У структурі ординарних шкіл (або класів) функціонувало вісім класів: підготовчий – фара або аналогія (у ньому вихованці зобов'язані були оволодіти вмінням читати і писати трьома мовами); молодші – інфіма, граматика, синтаксима; середні – поетика, риторика; два старших класи – філософія і богослов'я. Екстраординарних класів було три: класи грецької, єврейської та німецької мов [6]. Курс навчання тривав 12 років. Прийом вихованців у академію відбувався у кінці серпня або на початку вересня. Навчання у кожному з класів було розподілено таким чином: «для нижчих класів по одному року, для філософії два і для богослов'я чотири або п'ять років. У кожному класі можна було залишатися по декілька років. Якогось вікового обмеження для учнів молодших класів і студентів середніх і старших класів не існувало. Іноді в молодших класах поряд з 10-12-річними підлітками були 20-25-річні парубійки» [12, 148]. Свідченням цього є і дані опубліковані у журналі «Київська старина» за 1897 р. Зокрема, у ньому зазначається, що «вік для вступу був визначений не однозначно – приймали від 7-річного до 15-річного віку. У самих школах розходження учнів за віком було досить великим: у школі богослов'я учні були

від 19 до 34 років, філософії 17-30, риторики 14-29, поезії 13-26, синтаксими 12-24, граматики 12-23, інфіми 11-20, аналогії 9-19» [6, 368]. За цей час студенти оволодівали латинською, грецькою, старослов'янською, польською, німецькою, французькою, давньоєврейською та книжною українською мовами. Обов'язковими предметами в Академії були арифметика, геометрія, музика, поетика, риторика, теологія [9, 51].

До нижчих класів фари, чи аналогії, приймалися діти, які вже вміли читати і писати. Тому в академії вони вивчали елементарну граматику рідної, польської, частково латинської, а потім і російської мов, правила орфографії й чистописання. У наступних трьох академічних класах досконало вивчали латинську мову, якою викладалися предмети в усіх старших класах. Школярі, які пройшли інфіму, граматику й синтаксиму, повинні були навчитися правильно не лише говорити, а й писати латинською мовою. Для цього проводилися обов'язково теоретичні та практичні заняття [12, 148]. Останні проходили, як правило, у формі диспуту як одного із провідних методів проведення навчальних занять. На практичних заняттях практикувалися такі види роботи, як розбір письмових вправ, переклади.

У середніх класах вивчалася поетика та риторика, і хоча вони тісно пов'язані між собою, все ж вивчалися окремо. Клас риторики передбачав оволодіння студентами навичками складати ораторські твори різного жанру: панегіричні, судові, дискусійні; написання вітальних, прохальних, дипломатичних листів, аналогічно до сучасного курсу ділового мовлення. Вагомий внесок у методику викладання риторики вніс Іоанікій Галятовський і, безперечно, відомий освітній, релігійний і державний діяч Теофан Прокопович. Варто зазначити й те, що Київська академія була колыскою української літературної мови. У ній сформувалася літературна й поетична школи. У її стінах поєднувалася педагогіка офіційна і народна. Ми суголосні з думкою О.О. Любара, що знання студентами багатьох іноземних мов, «давало доступ до найбільших скарбниць світової культури» [10, 135].

Керівництво Академії включало: ректора (очолював навчальний заклад і, як правило, був професором богослов'я), префекта (він же професор філософії), в обов'язки якого входило здійснювати контроль за заняттями і поведінкою учнів, піклуватися про їхнє харчування і утримання, супер-інтенданта – контролював життя і поведінку учнів у бурсі (гуртожитку) та на квартирах. За своїми посадовими обов'язками ректор і префект повинні були відвідувати уроки та слідкувати за поведінкою учнів та вчителів. Останні призначалися, як правило, за поданням академічної корпорації. Залежність учителів від ректора і префекта була досить великою. Без їхнього дозволу вчителі, крім передбачених прогулянок, не мали права залишати Братський монастир.

З другої половини XVIII ст. і до 1819 р. в академії змінилося 13 ректорів і 20 префектів, всі вони були монахами, уродженцями Малоросії та вихідцями з Київської академії. Вчителі теж були монахами. Але після призначення митрополитом Самуїла Миславського серед викладацького складу починають домінувати світські вчителі, які здобували свою освіту теж в академії [6, 353].

В Академії панувала сувора дисципліна. Цьому сприяли виховні засоби,

які застосовувалися до учнів. Вчителі мали велику владу над ними. Їм дозволялося тілесно карати учнів, але Правилами передбачалося не більше 20 ударів різками (малолітнім учням до 3-ох разів, учням старшого віку до 5, а за важкі провини і до 20 разів). Якщо хтось із студентів учиняв важку провину, то міру покарання визначав префект, а в особливих випадках – ректор. На призначені покарання префектом обмежень не накладалось, хоча давалися певні рекомендації. Помічником префекта по нагляду за студентами був суперінтендант, у якого були помічники із числа благонадійних учнів вищих і навіть середніх класів – сеньйори, інспектори (аудитори) і цензори. Для покарання учнів лозами призначалися калефактори [6, 352].

Виховуючий вплив на учнів, мало і розташування їх у класі. Вони сиділи у певному порядку, залежно від успіхів у навчанні. Перші ряди носили почесну назву «senatus».

Учні старших класів називали студентами, середніх і молодших – спудеями, викладачів молодших і середніх класів – учителями (дидасками), старших – професорами [6, 353; 11, 104-105].

Форми контролю за якістю знань учнів у молодших та старших класах були різними. Згідно з розпорядком діяльності Київської братської школи, а пізніше колегії, учні молодших класів кожен день звітувалися перед аудиторами (призначалися із складу учнів) про вивчені завдання. Аудитори занотовували ступінь засвоєння знань кожним учнем у нотатах й ерратах, і передавали такий звіт учителям, які, у свою чергу, здійснювали перевірку знань учнів за весь тиждень. Аудитори були тільки до класу риторики. Самих аудиторів вислуховував «auditor auditorum». В обов'язки вчителя входило перевіряти оцінки виставлені аудиторами і пояснювати наступний урок [6].

Підсумковий контроль якості знань передбачав два етапи: по суботах учні здавали весь навчальний матеріал, вивчений за тиждень, а у кінці місяця складали публічні екзамени.

Окрім завчання заданих уроків, застосовувалися й такі форми організації навчання, як екзерциції (exercitio) – класні письмові вправи – та окупації (occupatio) – домашні письмові роботи. У старших класах кожної суботи проводилися диспути за змістом прочитаних протягом тижня лекцій. По завершенню навчального року відбувалися публічні диспути латинською мовою [11, 105].

У стінах Києво-Могилянської академії, на думку багатьох дослідників, панувала схоластика, яка мала негативний вплив на процес навчання та виховання студентської молоді, а в подальшому, відповідно, призвела до її занепаду. Хоча з цього приводу існують різні точки зору. Ряд науковців (В. Аскоченський, М.І. Петров, В. Микитась) дотримуються думки про те, що це не зовсім так. Адже, як свідчать курси лекцій, прочитані професорами академії, студентів навчали шукати істину, «впорядковувати логіку мислення, знаходити відповідні джерела пізнання...

Київські філософи вчили студентів реально дивитися на речі, дошукуватися таємниць, щоб здобути з них практичну користь. Тому теза, що схоластичні граматичні і логічні тонкощі не торкалися життя, що нібито

професори вчили непотрібного багато, потрібного мало – не відповідає дійсності» [12, 150]. Для прикладу, наведемо курс філософії, прочитаний у 1749-1759 рр. професором академії Г. Кониським. Він складався з таких розділів, як: мала логіка; раціональна філософія, або логіка; моральна філософія, або етика; філософія природи, або фізика; філософія надприроди, або метафізика [8].

Директивним документом, який регламентував діяльність Києво-Могилянської академії була Інструкція про організацію навчального процесу (1752 р.), оновлена 1 травня 1763 р., хоча нічого відмінного від старого змісту у ній практично не було [7, 282-286]. В Інструкції давалися рекомендації до «предмета і характеру викладання в класах фари, інфіми, граматики, синтаксими, пійтики, риторики, філософії й богослов'я, а також у «школах» грецької, єврейської, французької та німецької мов» [12, 185], а також передбачалися загальні програми для академічних курсів [6, 360], визначалися обов'язки професорів і викладачів академії. Згідно з Інструкцією 1752 р., у класах аналогії учні навчалися азам російської і латинської мов. У класах інфіми і граматики – продовжували опановувати латинську мову, в синтаксими завершувалося вивчення латинської мови і викладалися такі предмети, як історія Сульниція, Іустин і Ціцеронові епістоли. У вищих класах, починаючи з поетики, учні вивчали регули і форми поетичного і риторичного мовлення [6].

У новій редакції Інструкції переваги надавалися російській мові. Були заборонені попередні підручники і вводилися нові, а також був змінений порядок викладання латинської мови. Цей документ зобов'язував вивчати польську мову поряд з російською та латинською. Починаючи з класу аналогії, польська мова була розмовною, а в інших класах переклади з латинської робилися російською і польською мовами. Вироблена була і чітка програма академічного курсу богослов'я, у зв'язку з цим дворічний богословський курс замінювався чотирирічним. Інструкція звертала особливу увагу на вивчення мов: єврейської, грецької, німецької і французької (введеної в 1753 р.). Відповідно до згаданого документа на їх обов'язкове вивчення відводилося по два роки. В Інструкції наголошувалося, що якщо студенти богословського і філософського класів «не будуть мовам різним навчатися, то і місця ніякого не отримають» [6, 361].

Заняття в академії розподілялися таким чином: на ординарні класи призначалося по 20 год. у тиждень, на грецьку і французьку мови по 9 год., німецьку – 6, єврейську – 5 [6].

У 80-х роках XVIII ст. русифікаторська політика царського уряду зумовила реформування викладання академічного курсу. Ініціатором реформування виступив Самуїл Миславський, задум якого полягав у зближенні академічного курсу з курсами, виробленими для світських шкіл. З цієї причини були започатковані нововведення, які полягали у вивченні російської мови і літератури, загальноосвітніх предметів та посилене вивчення «нових» мов, серед яких перевага надавалася французькій. Особлива увага приділялася російській літературі. У зв'язку з цим, для викладання, спеціально із Росії запрошувалися вчителі. Учителі «нових» мов зобов'язані були викладати їх

російською мовою із збереженням вимови, яка була поширена у Росії, а також дотримуватися російського правопису. За порушення цих вимог їх звільняли з академії. Домашні завдання з російської граматики вихованці готували під наглядом спеціально призначеного в бурсу репетитора. З метою посилення викладання російської мови, в 90-х роках за штатним розписом академії, передбачалося два вчителі – один для викладання російської граматики, інший – російської поезії і риторики. Впровадження нових методів навчання, які поширювалися у світських школах кінця XVIII ст., спонукало керівництво академії приймати учителями випускників навчальних закладів, відкритих комісією народних училищ для підготовки вчителів. Навчання в академії проводилося за новими підручниками, виданими цією ж комісією [6, 360-362].

До половини XVIII ст. Київська академія славилася як загальностановий навчальний заклад, що вказує на користь соціальної рівності у наданні освіти та демократичного характеру навчання у ній. Але, починаючи з другої половини цього століття, після періоду розквіту та гарної слави наступає її занепад. Політика, яку проводив уряд Росії, пагубно вплинула на процес її розвитку. За словами В. Микитася, академія «поступово втрачає світський характер і підпорядковується програмам російських духовних училищ з певним урахуванням навчальних процесів Московського і Петербурзького університетів» [12, 176]. У цей час кількість дітей духовенства поступово зростає, а кількість світських вихованців зменшується. Так, «у 1744 р. перших було 380, других 722, у 1778 р. кількість тих і тих була однакова по 418 осіб, до кінця століття, у 1799 р вихованців духовного звання нараховувалося 544, світського 234, і накінець, у 1811 р. ці цифри сягають 1069 і 129» [6, 368]. Студенти займалися перекладами, зачували промови і виголошували їх напам'ять. На філософію і богослов'я, програми не поширювалися [6, 360].

Діяльність Києво-Могилянської академії має безперечне значення у розвитку педагогічної думки в Україні періоду українського бароко. До позитивних моментів цієї діяльності слід віднести демократичний характер навчання, гуманітарну спрямованість предметів та високий рівень освіти. На користь цього говорить той факт, що у ній навчалася молодь усіх верств населення, без вікових обмежень, та зі всіх регіонів України: Закарпаття, Запоріжжя, Західної України, Лівобережжя. Такий підхід сприяв не тільки освіченості української нації, але й носив соціально-ідеологічний характер, так як сприяв об'єднанню українських земель.

Високий рівень освіти підтверджується і тим, що багато випускників академії стали видатними вченими, письменниками, освітянами. У ній свого часу навчалися видатні діячі, які зробили значний внесок у розвиток освіти і науки України, Білорусії та Росії. Серед них слід назвати Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля, Я. Козельського, Г. Кониського, І. Кононовича-Горбацького, М. Ломоносова (1733/1734 н.р.), С. Полоцького, Т. Прокоповича, А. Радивиловського, А. Сатановського, Ф. Сафоновича, Г. Сковороду, Е. Славинецького, Д. Тупталенка, С. Яворського, В. Ясинського, президента медико-хірургічної академії П. Загорського, професора медицини А. Шумлянського та багатьох ін. Ряд випускників академії стали ректорами, проректорами, викладачами

Харківського, Переяславського, Чернігівського колегіумів в Україні та греко-латинських шкіл, семінарій і слов'яно-греко-латинських академій у Росії, а деякі – професорами Московського та Харківського університетів.

Києво-Могилянська академія здобула славу могутнього освітнього центру. Вона стала взірцем для заснування колегіумів у Гощі (1633), Кременчузі (1636), Вінниці (1638), Чернігові (1700), Харкові (1721), Переяславі (1738) і постійно їм допомагала. Крім освітнього і наукового, вона зробила значний внесок у зміцнення культурних зв'язків України з Росією, Білоруссю, південно-слов'янськими та іншими народами.

Починаючи з 40-х років XVII століття і до відкриття Московського університету (1755 р.) саме в Києві отримувала освіту молодь із Москви, Воронежу, В'язьми, В'ятки, Брянська, Калуги, Могилева та інших міст, а також вихідці Сербії, Чорногорії, Болгарії, Молдови, Греції та з інших слов'янських країн. По закінченню навчання вони викладали у вищих навчальних закладах своїх країн. Тому можна вважати, що Києво-Могилянська академія була кузнею підготовки педагогічних кадрів не тільки для України, але й ряду країн близького зарубіжжя.

Підтвердження цьому знаходимо і в дослідженнях російських вчених. Так, Т. Буторина (Архангельск, 1990) зазначає, що в Україні другої половини XVII – початку XVIII століття розвиток педагогічної думки, а отже і освіти набув значної сили. Зокрема, вона акцентує увагу на тому факті, що «як тільки Петро I поставив політичне завдання зближення Росії з освіченою Європою, в той же час київські вчені стали відігравати важливу роль у російській освіті. Це було важливо і тому, що упродовж півтора століття Київська академія брала участь у задоволенні інтелектуальних потреб всієї Росії» [1, 92]. Черпаючи дані з наведеного нами наукового джерела, хочемо зазначити, що враження М. Ломоносова про систему освіти в Київській академії мали вплив на складену ним оцінку стану шкільної справи в Росії і на Заході. У російських дослідників панують досить суперечливі думки про істинні причини перебування великого вченого у Києві. Одні (С. Смірнов, В. Данилевський, М. Верьовкін, Я. Штелін) убачають її в тому, що молодий М. Ломоносов мав намір глибше вивчити фізику, філософію, математику (яку в той час у Московській академії не викладали), інші – в бажанні пізнати поетичне та ораторське мистецтво (Е. Болховітинов); у вивченні «російського говору і природознавства» (В. Аскоченський) та ін. Ми ж дотримуємося думки, висловленої М. Булгаковим та М. Смірновим, що велику роль у прийнятті рішення про поїздку до Києва відіграв той факт, що у часи діяльності М. Ломоносова, Московська академія перебувала під виключним впливом київських учених. Крім того, підґрунтям для знайомства з київською академією могли слугувати і такі моменти, як давня слава Києва як культурного центру; слава самої академії, із стін якої виходили передові діячі, у т.ч. Б. Хмельницький, М. Смотрицький, С. Полоцький.

Особливістю діяльності Академії було те, що педагогічний колектив різними методами заохочував вихованців до читання книг. Цікаві факти з цього приводу наводить «Київська старина». У ній зазначається, що вчителі практикували запрошувати до себе учнів і влаштовувати з ними спільні

читання, створювали різного роду товариства. Так, учитель поезії Іринеї Фальковський у 1792 році заснував «Вільне поетичне товариство», члени якого сплачували одноразовий внесок у рік, і мали можливість користуватися книгами, виписаними товариством. Слід згадати і засновану при академії у 1768 році учнівську бібліотеку. На початку її заснування колишніми вихованцями була передана велика кількість книг. У 1780 році фонд бібліотеки становив близько 12000 книг. У 1784 р. (чи 1785 р.), на жаль, бібліотека згоріла. Правда завдяки щедрим пожертвуванням і закупці нових книг вона швидко поповнила свої фонди, і у 1804 р. нараховувала близько 8000 книг [6, 365].

Варто вказати й на те, що Київська академія була першим вищим навчальним закладом (у сучасному розумінні) не тільки в Україні, але й Росії. Вона стала відомим освітнім і науковим центром української землі та за її межами.

На підставі вищевикладеного ми дійшли таких висновків:

У другій половині XVII ст. в Україні набирає могутності новаторський тип навчально-виховного закладу – Києво-Могилянський колегіум (1632 р.), який виник на базі двох Київських шкіл: братської та лаврської.

У 1701 році Києво-Могилянський колегіум здобув статус академії і за роки існування переживав різні періоди – від часів розквіту, європейського визнання, взірця для створення вищих навчальних закладів в Україні та Росії і до занепаду та перетворення її в духовну семінарію.

Ретроспективний та теоретичний аналіз свідчать про те, що студенти Києво-Могилянської академії отримували ґрунтовну філологічну підготовку: знали по кілька мов, а саме: слов'янську, українську літературну, грецьку, латинську, польську. За час навчання оволодівали поетичним та риторичним мистецтвом, вивчали класичну грецьку, римську, а також частково середньовічну літературу, історію, географію, філософію та богослов'я, французьку, німецьку, російську та старослов'янську мови, чистий та інтегрований курс математики, в який входили тригонометрія, фізика, астрономія, архітектура. Останні роки існування академії збагатили її такими класами, як домашня і сільська економіка та медицина. Чільне місце у навчальному процесі відводилося художній та музичній освіті.

Починаючи з другої половини XVII століття Україна ввійшла до складу Росії. Українські вчені протягом другої половини XVII – останньої чверті XVIII століття були генераторами нових педагогічних ідей. Цьому сприяв – розвиток навчальних закладів на теренах України, висока освіченість викладачів, їх багатющий педагогічний досвід та прогресивне мислення (багато з них мали можливість здобути освіту або продовжити своє навчання за кордоном), громадська діяльність. Педагогічні концепції, ідеї прогресивних діячів, вихідців з Академії, мали значний вплив на розвиток педагогічної науки у Росії, Білорусії, Молдові та інших слов'янських країнах.

На підставі аналізу праць дослідників діяльності Києво-Могилянської академії (а це Т. Буторина, В.С. Горський, С. Голубєв, В. Микитась, Е.М. Мединський, М.І. Петров та ін.) ми виділяємо три етапи її розвитку:

- I-й етап – від заснування Академії і до кінця XVII ст. Характерними

рисами цього періоду є розмежування філософії і теології, зміна векторів пізнання – від богопізнання до пізнання людини і природи, усвідомлення людини як цінності, вивчення законів природи;

- II-й етап – перша половина XVIII ст., характеризується увагою до проблем гносеології, людини і держави. У цей період активно вивчаються та аналізуються твори європейських філософів та педагогів;
- III-й етап – від II половини XVIII ст. і до 1817 р. Цей період характеризується як час занепаду академії та реорганізації її в духовну академію.

Зміст освіти в Києво-Могилянській академії носив гуманітарний характер, навчальний процес був побудований за класно-урочною системою, система навчання і виховання базувалася на дотриманні суворої дисципліни. Така організація навчально-виховного процесу спонукала до високої освіченості вихованців. Свідченням цього є те, що із стін Академії вийшли видатні освітні, релігійні, громадські та державні діячі, які приносили славу не тільки Україні, але й іншим слов'янським державам. Особливе місце у цьому процесі належить Росії, адже саме у ній розвиток освіти і науки відбувався завдяки українським ученим.

Стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальших наукових пошуків потребує проблема дослідження педагогічних концепцій видатних освітніх діячів – вихованців Києво-Могилянської академії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буторина Т.С. Ломоносовский период в истории русской педагогической мысли XVIII века. – Архангельск, 1990. – 320 с.
2. Вишневский Д. Изъ быта студентовъ старой Кіевской академіи // Кіевская старина. – 1896. – Т. 52. – № 1-3. – С. 309-333.
3. Вишневский Д.К. Изъ быта студентовъ старой Кіевской академіи // Кіевская старина. 1896. – Т. 52. – № 1-3. – С. 177-208.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
5. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1995. – 285 с.
6. Изъ исторіи Кіевской Академіи // Кіевская старина. – 1897. – Т. 59. – № 10-12. – С. 351-369.
7. Інструкція для кіевской духовной академіи 1763 года (Кіевскіє Епархіальныє Вѣдомости 1893 года, №№ 19, 20) // Кіевская старина. – 1894. – Т. 46. – № 7-9. – С. 282-286.
8. Кониський Г. Філософські твори: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1990.
9. Коротич Г.В. Історія філософії України: Курс лекцій. – Маріуполь, 2002. – 148 с.
10. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навч. Посібник. – К.: Знання, 2003. – 450 с.
11. Мединский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М.: Изд-во АПН РСФСР,

1954. – 174 с.
12. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. – К.: Абрис, 1994. – 288 с.
 13. Митюрлов Б.Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI-XVII вв. – К.: Радянська школа, 1968. – 211 с.
 14. Нічик В.М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К.: Укр. центр духовної культури, 2001. – 252 с.
 15. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (XVIII-XX вв.) / Э.Д. Днепров, О.Е. Кошелева, Г.Б. Корнетов и др. – М.: Педагогика, 1989. – 264 с.
 16. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVII в. / Э.Д. Днепров, О.Е. Кошелева, Г.Б. Корнетов и др. – М.: Педагогика, 1989. – 479 с.
 17. Петров Н.И. Київская академія во второй половинѣ XVIII вѣка. – К., 1895.
 18. Розвиток ідеї виховуючого навчання в історії педагогічної думки та в практиці України: Навч. посібник для студ. пед. закладів / С.Т. Золотухіна. – Харків: ХДПУ, 1994. – 108 с.
 19. Розвиток освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси / Редколегія: М.Д. Ярмаченко (відп. редактор), Н.П. Калиниченко (заст. відп. редактора), С.І. Гончаренко та ін. – К.: Радянська школа, 1991. – 381 с.
 20. Розвиток філософської думки в Україні: Курс лекцій / Ю.М. Вільчинський, М.А. Скрипник. – К., 1994. – 272 с.
 21. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Підг. Ю. Вільчинський. 2-ге вид. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
 22. Списокъ докторовъ медицины изъ малороссовъ, практиковавшихъ въ XVIII столѣтїи // Київская старина, 1896. – Т. 52. – № 1-3. – С. 96-103.
 23. Средства содержания профессоровъ Київской Академіи въ первой половинѣ XVIII вѣка // Київская старина, 1896. – Т. 53. – С. 79-86.